

TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ BAZI BİYOGRAFİ VE ANTOLOJİLERDE EDEBİYAT TARİHİ ÖZELLİKLERİ

*Araş.Gör.Dr. Nurullah ÇETİN**

Ziya Paşa'nın **Harâbât Mukaddimesi** (1291) Tanzimat döneminde batılı anlamdaki edebiyat tarihçiliğiyle ilgili yeni düşünceler getiren ilk önemli denemeler arasında yer almaktadır.

"Mukaddime", her şeyden önce manzum bir eserdir. Bunun yanında düzenleniş bakımından da bilimsel bir edebiyat tarihi değildir. Ancak batılı anlamdaki modern edebiyat tarihine ait bazı unsurları kapsamasından dolayı belli bir öneme sahiptir.

Ziya Paşa'ya göre Türk edebiyatı, Osmanlı edebiyatı anlamına gelmekte ve bu edebiyat da XV. yüzyılda başlamaktadır. Yazar, Osmanlı şiirinin kurucuları arasında Ahmedî, Necâtî ve Zâtî'yi saymaktadır.

"Eslâfta Ahmed ü Necâtî

Âvâre-i dil-şikeste Zâtî

Türkî suhane temel komuşlar

Gerçi temeli güzel komuşlar

Etmekle lisânımız tağayyür

Ol şîveyi güç bize tasavvur

* A.Ü. D.T.C.F. Türk Dili ve edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Araştırma Görevlisi

Bu ve buna benzer örneklerde Osmanlı şiirini türlerine göre bir ayırımı gittiğini görüyoruz.

Böylelikle Harâbât “Mukaddime”si, edebiyat tarihi olmamakla birlikte bildiğimiz anlamda tezkire de değildir. Onun bütün değeri, edebiyat tarihi kavramıyla doğrudan ilgili bazı yeni görüşleri ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede bir diğer çalışma da Recâî-zâde Mahmut Ekrem’in **Kudemâdan Birkaç Şair** (1888) adlı kitapçığıdır.

Yazar bu eserinde **Ta’lîm-i Edebiyyât** (1872)’ta kendilerinden örnekler aldığı dokuz sanatçının kısa biyografilerine yer vermiştir. Bunlar: Sinan Paşa, Fuzûlî, Ebussuud Efendi, Bâkî, Nef’î, Nedîm, Çelebi-zade Âsım ve Şeyh Galip’ten müteşekkildir.

Elli altı sayfalık bir hacmi olan bu kitapçıkta yazar, sanatçıların doğum tarihi ve yeri, eserleri gibi önemli biyografik bilgilerini tezkirelerden daha ayrıntılı ve düzenli olarak vermektedir. Bundan başka onların eserlerinden önemli bulduğu bazı parçaları da alıntı yapmıştır.

Recâî-zâde Mahmut Ekrem, eserin mahiyetini ve özelliğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Göreceğiniz şu birkaç yaprak, Ta’lîm-i Edebiyyat’ta kendilerinden misâl alınan şuarâ-yı sâlifeden mühim olan bir takımının sınıflarda tarîf-i evsâf-ı edebiyeye ve tayîn-i merâtib-i târihiyyesi sırasında bendenize muhtıra olarak ve bilâhere tevsî’ ve tanzîm ile talîme zeylen tab’ ettirilmek için yazılmış müsveddâttan ibârettir.

A’mâk-ı mâzîye doğru daima uzayıp gitmekte olan üdebâ-yı eslâftan ekserîsinin terâcim-i ahvâlini tahkîk, hakîkaten bir emr-i müşkil ve mesalâ Fuzûlî gibi bir zâtın hakkıyla teşrîhât-ı fikriyyesine ise, böyle bir değil on cüz’ bile gayr-i mütehammildir. O hâlde bu mecmûada isimleri münderic fuhûle dair tarîfâttan her biri şahıs tasvîri değil, belki iskelet resmi telâkkî olunmak lâzım gelir. Şu kadar ki bir vücûd-ı fânînin bakîyye-i izâmını görmek dahi mühibbânı için mûcib-i tesellîdir!”

Bu arada aynı dönemde yazılmış, Muallim Naci’nin şu iki önemli eserini de hatırlamakta yarar vardır: **Osmanlı Şairleri** (1307) ve **Esâmî** (1308).

7. Recâîzade Mahmut Ekrem, **Kudemâdan Birkaç Şair**, Kostantiniyye, 1305, s. 3-4.

Osmanlı Şairlerin de on üç edebî şahsiyete yer verilmiştir. Eserin düzenlenişinde “hurûf-ı hecâ” tertîbine uyulmadığı gibi kronolojik sıraya da dikkat edilmemiştir. Yazar, bu durumu şöyle dile getirmektedir.

“Esâmî-i şu’arâda hurûf-ı hecâ tertîbine riâyet etmediğim gibi tertîb-i esâmîde zamanca takaddüm ve te’ahhürü dahi nazar-ı i’tibâra almadım. Bu bir tertip ittifâkıdır⁸.”

Muallim Naci, bu eserini daha önce Mecmûa-i Muallim nüshalarında “Nümûne-i İntihab” genel başlığı altında ele aldığı, otuz iki kadar Osmanlı şairinin biyografisi ve şiirlerinden derleyerek oluşturmuştur⁹.

Sırasıyla bu şairler şunlardır: Ahmed Paşa, Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Hâkânî, Hoca Neşet, Seyyid Vehbî, Sünbül-zâde Vehbî, Nev-î-zâde Atâyî, Ahmed-i Mantıkî, Şeyhülislâm Abdullah Vassâf Efendi, Antakyalı Münîf, Süleyman Nahîfî, Şeyhülislâm Ahmed Arif Hikmet Bey.

Osmanlı Şairleri, edebiyat tarihi ile ilgili yeni bir anlayış ve metot getirmemekle birlikte tezkirelerden biraz daha geniş bir hacme sahiptir.

Muallim Naci’nin **Esâmî** adlı çalışması ise zeyl ile beraber sekiz yüz elli kadar biyografiyi kapsamaktadır¹⁰.

Yazar, Esâmî’nin muhtevası ve düzenleniş biçimi konusunda şu bilgileri veriyor:

“Millet-i İslâmiyyede en ziyâde şöret bulmuş olan ricâl ve nisâdan 700 kadarının hurûf-ı hecâ tertîbi üzere muhtasar terâcim-i ahvâlini hâvîdir¹¹”

Ayrıca eserin yazılış amacı, yazarı tarafından çocukların bazı meşhur isimler hakkında kısa da olsa bilgi olarak faydalanmaları şeklinde ifade edilmiştir¹².

8. Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, İstanbul 1307, s.6.

9. A.g.e., s.3

10. Muallim Naci, **Esâmî**, İstanbul 1308, s.432.

11. A.g.e., s.1

12. A.g.e., s.2

“Şüphe yok ki Sultan Mahmûd-ı Sâni asrı, devlet-i Osmâniyyede siyâset ve medeniyetçe (kimi sezâ-vâr-ı teşekkür, kimi şâyân-ı nefrîn) bir takım inkılâbâtın zamân-ı tevellüdüdür.

Şâyân-ı teşekkür olan cihetlerinden biri de edebiyâtıdır ki bir asra isnâd ettiğimiz bu tağayyür sırf Âkif Paşa'nın zâtına mahsûs bir meziyyet-i celîleden ibârettir”²².

Edebî türler açısından ise eser, yalnızca nesir türü üzerinde durmakta, nesir yazarlarını ya da genellikle sanatçıları nasirlik yönleriyle ele almaktadır. Ancak bunun yanında bazı sanatçıların edebî kişiliklerini değişik yönleriyle sergilerken zaman zaman onların şiirlerine de değinmekte ve örnek alıntılar yapmaktadır. Fuzûlî²³, Ziya Paşa²⁴ ve Sadullah Paşa²⁵ bunun birkaç örneğidir.

Yazar, genellikle sanatçıların önce edebî şahsiyetlerini ortaya koyar, ondan sonra biyografik bilgilerini tezkirelerden daha ayrıntılı bir biçimde verir. Ama bunu yaparken kuru biyografik bilgilerle yetinmeyerek aynı zamanda sanatçının edebî hayatını da buna paralel olarak verme yoluna gider. Sanatçıların eserlerini ise tam ve toplu bir biçimde değil; genellikle yeri geldikçe ad ve muhteviyatlarından söz eder ve eksik bir şekilde verir.

Ortaya koyduğumuz bu bilgilerden anlaşılabilirceği gibi Tanzimat döneminde doğrudan doğruya edebiyat tarihi olmayıp gerek antoloji gerekse biyografi türünde kaleme alınan bir takım çalışmalarda batılı anlamdaki edebiyat tarihine ilişkin bazı yeni düşünceler bulabilmekteyiz. Bunlar, kısaca şöyle özetlenebilir:

Öncelikle Türk edebiyatı az çok belli dönemlere ayırma düşüncesi ortaya atılmıştır. Ziya Paşa'nın Türk edebiyatını “kudemâ”, “evâsıt” ve “evâhir” şeklindeki ayırımı buna bir örnektir.

Diğer yandan edebî şahsiyetleri değerlendirilme biçiminde de bir gelişme görülmektedir. Sanatçıların biyografik bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde verilmiş ve edebî değerleri daha geniş ve değişik bir açıdan ortaya konmuştur. Ebuzziya Tevfik'in Nümûne-i Edebîyyât-ı Osmâniyye'sindeki yazarlar da buna örnek olarak gösterilebilir.

Bunun yanında edebî türlere de bilinçli bir yaklaşım görmekteyiz. Örneğin Ziya Paşa, şairliğin şartlarını saymış, Ebuzziya Tevfik de nesir türünün bir antolojiini yapmıştır.

22. A.g.e., s.118

23. A.g.e., s.26, 27,28

24. A.g.e., s.255-256

25. A.g.e., s.307-308-309